

שיעור כללי

קידוש החודש ודיני טעות באמירת יעלה ויבוא

נעסוק היום בעז"ה בדין קידוש החודש בימי אבותינו ובימינו ונעיין בדין מי שטעה ושכח לומר יעלה ויבוא בליל ראש חודש ונראה כיצד תלוי דין זה בהבנת יסודות סוגייתנו.

סוגייתנו

- יש לראות סוגיית הגמ' סנהדרין י: 'עיבור החודש בשלשה' עד 'ואי אתה מקדש חודשים'.
- בהבנת דעת רבי אלעזר ברבי צדוק שנפסקה להלכה ראה דברי רש"י ד"ה שכבר ותוס' ד"ה שכבר ומהרש"א שם.
- ועוד ראה דברי הר"ן בחידושיו ודברי הרמב"ם בפ"ב מהלכות קידוש החודש ה"ח. ומאירי בראש השנה כד. וסמ"ג עשה מו

סוגיית הגמ' ברכות ל:

- ראה גמ' ברכות ל: בסוף הפרק. מ'אמר רב ענן' עד סוף הפרק ודברי רש"י שם ודברי התוס' ד"ה 'לפי'.
- וראה עוד תוס' הרא"ש שם ורמב"ם פ"י מהלכות תפילה הלכות י-יא..
- וראה עוד הברייטא במסכת שבת כד: 'דתני רב אושעיא'.
- וראה בית יוסף בסימן תכב מה שכתב בשם הארוחות חיים. ומהרש"א על התוד"ה לפי.
- וראה באור שמח הלכות תפילה פ"י הלכה יא'.

ענין קידוש החודש להרמב"ם והרמב"ן

- ראה רמב"ם בספר המצוות עשה קנג' והשגות הרמב"ן שם.

חידושי הר"ן מסכת סנהדרין דף י עמוד ב

שכבר קדשוהו שמים. כלומר שאין צריכין לומר ביום ל"א מקודש מקודש לקדש החודש השני שממילא הוא מקודש דלעולם אין לך חודש יותר משלשים יום וכי אמרינן אתם אפילו שוגגין אתם אפי' מזידין אתם אפילו מוטעין היינו דוקא קודם ל"א אבל ביום ל"א אין צריך קדוש ב"ד וכן פסק הרמב"ם ז"ל בפ"ב' מהלכות קדוש החודש:

רמב"ם הלכות קידוש החודש פרק ב הלכה ח

ואחר כך אחר שתתקיים העדות ראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש ואין מקדשין את החדש אלא בשלשה, ואין מחשבין אלא בשלשה, ואין מקדשין אלא חדש שנראה בזמנו, ואין מקדשין אלא ביום ואם קדשוהו בלילה אינו מקודש. אפילו ראוהו בית דין וכל ישראל ולא אמרו בית דין מקודש עד שחשכה ליל אחד ושלשים, או שנחקרו העדים ולא הספיקו בית דין לומר מקודש עד שחשכה ליל אחד ושלשים, אין מקדשין אותו ויהיה החדש מעובר ולא יהיה ראש חדש אלא יום אחד ושלשים אף על פי שנראה בליל שלשים, שאין הראייה קובעת אלא בית דין שאמרו מקודש הם שקובעין.

בית הבחירה (מאירי) מסכת ראש השנה דף כד עמוד א

ראש בית דין אומר מקודש והעם עונים אחריו מקודש מקודש ר' אלעזר בר' צדוק אומר אם לא נראה בזמנו אין צריך שיקדשוהו בית דין שכבר קדשוהו שמים ר"ל שמאליו הוא מתקדש ואין צריך קדוש בית דין והלכה כדבריו.

ספר מצוות גדול עשין סימן מו

גרסינן במסכת ראש השנה (שם) אמר שמואל הלכה כרבי אליעזר בר' צדוק דאמר שאם נראה שלא בזמנו פירוש בליל שלשים ואחד אין מקדשין אותו שכבר קידשוהו שמים, ופירש רבינו יצחק אין צריכין בית דין לקדשו ביום שלשים ואחד שכבר קדשוהו שמים מתחילת הלילה וכן מוכיח בירושלמי שאומר (שם) בשלשים ואחד שבית דין של מעלה רואין שלא קדשו בית דין של מטה הם עומדין ומקדשין אותו

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ל עמוד ב

אמר רב ענן אמר רב: טעה ולא הזכיר של ראש חדש ערבית - אין מחזירין אותו, לפי שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום. אמר אמימר: מסתברא מילתא דרב בחדש מלא, אבל בחדש חסר - מחזירין אותו. אמר ליה רב אשי לאמימר: מכדי רב טעמא קאמר, מה לי חסר ומה לי מלא! אלא, לא שנא.

רש"י מסכת ברכות דף ל עמוד ב

בחדש מלא - כשהחדש שעבר מלא עושין ראש חדש שני ימים, הלכך יכול לאומרה למחר דערבית של מחר ראש חדש גמור יותר מן הראשון. **מכדי טעמא קאמר** - שאין מקדשין את החדש בלילה.

תוספות מסכת ברכות דף ל עמוד ב ד"ה לפי

ויש מפרשים דווקא בלילה ראשונה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין החדש בלילה אבל בלילה שניה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו ולא נראה לחלק.

מהרש"א חידושי הלכות מסכת ברכות דף ל עמוד ב

תוס' בד"ה לפי שאין כו'. משום רשות משנינן דהיינו דוקא כו' עוברת וי"מ דוקא בלילה כו' אבל בלילה שניה כו' עכ"ל ודקאמר תלמודא מ"ל מלא מ"ל חסר היינו בלילה ראשונה אבל לילה שניה במלא מחזירין והב"י לפום חורפא לא עיין יפה בזה הסוגיא ודו"ק:

תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף ל עמוד ב

אין מקדשין את החדש בלילה. וא"ת ליל שלשים ואחד אין הטעם תלוי בקידוש ב"ד שכבר קדשוהו שמים ולמה לא יחזור ליל שלשים ואחד, וי"ל כיון שאין ראוי לקדש את החדש בלילה הילכך אין מחזירין אפילו ליל שלשים ואחד.

רמב"ם הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י

י. טעה ולא הזכיר יעלה ויבא אם נזכר קודם שישלים תפלתו חוזר לעבודה ומזכיר, ואם נזכר אחר שהשלים תפלתו חוזר לראש, י ואם היה רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו ונזכר אחר שהשלים תפלתו קודם שיעקור כ רגליו חוזר לעבודה. יא. במה דברים אמורים בחולו של מועד או בשחרית ובמנחה של ראשי חודשים, אבל ערבית של ראש חדש אם לא הזכיר אינו חוזר.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כד עמוד א

דתני רבי אושעיא: ימים שיש בהן קרבן מוסף, כגון ראש חודש וחולו של מועד - ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה, ואומר מעין המאורע בעבודה, ואם לא אמר - מחזירין אותו, ואין בהן קדושה על הכוס, ויש בהן הזכרה בברכת המזון. ימים שאין בהן קרבן מוסף, כגון שני וחמישי (ושני) ותעניות ומעמדות. שני וחמישי מאי עבידתייהו? אלא: שני וחמישי ושני של תעניות ומעמדות. ערבית ושחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה, ואומר מעין המאורע בשומע תפלה, ואם לא אמר - אין מחזירין אותו. ואין בהן קדושה על הכוס ואין בהן הזכרה בברכת המזון.

בית יוסף אורח חיים סימן תכב

והא דמחזירין על שכחת הזכרת ראש חדש דוקא שחרית וכו'. אבל שכח ולא הזכיר בערבית אין מחזירין אותו לא שנא אם ראש חדש יום אחד או הוא שני ימים. פשוט בסוף פרק תפילת השחר (ל ע"ב): כתב באורחות חיים (הל' תפילה אות קג) כתב הרב נתן דבערבית ליל שני מחזירין אותו שכבר מקודש הוא וכן כתב ריב"ט עכ"ל ודבר תימה הוא שזה היפך פשט דברי הגמרא:

אור שמח הלכות תפילה ונשיאת כפים פרק י הלכה יא

עין בלחם משנה שהביא דברי התוספות (ברכות ל, ב) ד"ה לפי שאין מקדשין בו, וי"מ דוקא בלילה ראשונה אין מחזירין אותו בו, אבל בלילה שניה מחזירין אותו, שכבר מקודש מיום שלפניו בו ע"ש, ומעודי היה לפלא בעיני, הלא קיי"ל במסכת ראש השנה דף כ"ד ע"א כר' אלעזר בר' צדוק דאם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו, שכבר קדשוהו שמים, א"כ ביום שני א"צ קדוש ב"ד, ולמה אין מחזירין אותו באם לא אמר של ר"ח בלילה, וזה צע"ג, עד שמצאתי להתוספות במסכת סנהדרין דף יו"ד (ע"ב ד"ה שכבר) בב"ד שלמעלה מקדשין אותו בשחר יום ל"א, ולפ"ז בערבית שעדיין לא קדשוהו ב"ד של מעלה אין מחזירין אותו, אך מנא להו הא, ועוד דבתוספתא דרה"ש (פ"ב ה"ט) איתא טעמא אחרינא, דאם לא נראה בזמנו הוא מקודש מחודש שלפניו, וכבר קדשוהו ב"ד בחודש העבר, דא"א לחודש יותר משלשים, ולפ"ז ודאי מחזירין אותו, ושוב אתא לידי תוספות רא"ש על ברכות העיר קצת, ואינו מובן כונתו, אולם פירוש הגמרא (ברכות שם) מסתברא מילתא דרב בחודש מלא, אבל חודש חסר לא, דפירש רש"י (ד"ה בחדש) משום דיאמר למחר, דמוכרח דקידשו שני ימים ר"ח אינו מחוור.

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנג

והמצוה הקנ"ג היא שצונו ית' לקדש חדשים ולחשב חדשים ושנים. וזו היא מצות קדוש החדש. והוא אמרו יתעלה (בא יב) החדש הזה לכם ראש חדשים. ובא הפירוש (ר"ה כב א) עדות זו תהא מסורה לכם. כלומר שמצוה זו אינה מסורה לכל איש ואיש כמו שבת בראשית שכל איש ימנה ששה ימים וישבות בשביעי עד כשתיראה לכל איש ואיש הלבנה שיקבע היום ההוא ראש חדש או ימנה מניין תוריי ויקבע ראש חדש או יעיין איחור האביב וזולתו ממה שראוי להסתכל בו ויוסיף חדש, אבל מצוה זו לא יעשה אותה לעולם זולת בית דין הגדול לבד. ובארץ ישראל לבד. ולכן בטלה הראייה אצלנו היום בהעדר בית דין הגדול כמו שבטלה הקרבת הקרבנות בהעדר המקדש. ובזה יטעו המינין הנקראים בכאן במזרח קראין. וזה הוא שורש גם כן שלא יודו בו גם כן זולתינו מכלל הרבנים והולכים עמם באפלה חשכה. ודע שהחשבון הזה שנמנה אותו היום ונדע בו ראשי החדשים והמועדים אי אפשר לעשותו אלא בארץ ישראל לבד. אלא בעת הצורך ובהעדר החכמים מארץ ישראל אז אפשר לבית דין הסמוך בארץ ישראל שיעבר השנים ויקבע חדשים בחוצה לארץ כמו שעשה רבי עקיבא כמו שהתבאר בתלמוד (ברכות סג א יבמו' קכב א). ובזה קושי גדול חזק. והידוע תמיד שבית דין הגדול אמנם היה בארץ ישראל והם יקבעו חדשים ויעברו שנים בפנים המקובלים אצלם ובקבוצם גם כן. ובכאן שורש גדול מאד משרשי האמונה לא ידעו ולא יתבונן במקומו אלא מי שדעתו עמוקה. וזה שהיוטנו היום בחוצה לארץ מונים במלאכת העבור שבידינו ואומרים שזה היום ראש חדש וזה היום יום טוב לא מפני חשבוננו נקבעהו יום טוב בשום פנים אלא מפני שבית דין הגדול שבארץ ישראל כבר קבעוהו זה היום ראש חודש או יום טוב. ומפני אמרם שזה היום ראש חדש או יום טוב יהיה ראש חדש או יום טוב, בין שהיתה פעולתם זאת בחשבון או בראיה. כמו שבא בפירוש (ספר' אמור פ"י) אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם אין לי מועדות אלא אלו, כלומר שיאמרו הם שהם מועדות אפילו שוגגין אפילו אנוסין אפילו מוטעין כמו שבאתנו הקבלה. ואנחנו אמנם נחשב היום כדי שנדע היום שקבעו הם ר"ל בני ארץ ישראל בו ר"ח כי במלאכה הזאת בעצמה מונין וקובעין היום, לא בראיה. ועל קביעתם נסמוך. לא על חשבוננו. אבל חשבוננו הוא לגלוי מילתא. והבין זה מאד. ואני אוסיף לך באור. אילו איפשר דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל, חלילה לאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותה האומה מכל וכל, ולא יהיה שם בית דין ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנסמך בארץ, הנה חשבוננו זה לא יועילנו אז כלום בשום פנים. לפי שאין לנו רשות שנחשב בחוצה לארץ ונעבר שנים ונקבע חדשים אלא בתנאים הנזכרים כמו שבארנו. כי מציון תצא תורה ודבר י"י מירושלים (ישעי' ב מיכה ד). וכשיתבונן מי שיש לו שכל שלם לשונות התלמוד בכונה הזאת יתבאר לו כל מה שאמרנוהו ביאור אין ספק בו.

השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קנג

אבל מרפא הקושי הגדול הזה הוא שר' הלל הנשיא בנו שלרבי יהודה הנשיא שתקן חשבון העבור הוא קדש חדשים ועבר שנים הראויין להתעבר לפי מניינו עד שיבוא אליהו ז"ל ונחזור לקדושתו על פי הראייה בב"ד בבית הגדול והקדוש אמן במהרה בימינו יהיה. שהוא זכור לטוב ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסד הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר שצריך מומחין ועמד ותקן החשבון וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה בית המקדש ולפיכך הוא שבטלה הראייה אצלנו לפי שאין לנו ב"ד הראויין לקבל העדות ולקדש על פיהם. והוא טעותם של המינין הקראין י"ש. לא כדברי הרב. ועל השואל להקשות מזו שאמרו (ר"ה ז א, סנה' יב א) אין מעברין את השנה לפני ראש השנה ואם עברו אינה מעוברת אבל מפני הדוחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד. ותשובת זו השאלה שאין זמן העבור קבוע להם כי מן התורה אין להם אלא שלא יעברו אותה אחר ניסן דכתיב החדש הזה לכם ראש חדשים ודרשו (סנה' יב ב, וש"נ) זה ניסן ואין אחר ניסן, אבל לפי שלא היו רגילין בעבור אלא בקרוב לאדר שנודע להם ענין האביב ופירות האילן ואם יקדימו להם בשנה מן השנים יבוא הדבר לידי שכחה ושבוש מפני זה היה להם תקון שלא יעברו אותה קודם ר"ה שמא ישכחו העם ויבאו לזלזל בחמץ בפסח ובמועדות והתנו שאם עברו לא תהא מעוברת עד שיחזרו ויגלו חשבונם לעם בזמנו. וכך אמרו (שם א) חשובי מחשבינן גלויי לא מגלינן. אבל כיון שראה החכם הנזכר בזמנו ביטול המועדות לגמרי אם לא יעשה הקיבוע ההוא וראה תקון הכל בחשבון הזה אין מקדים ואין מאחר ושהדבר יותר מוסכם ומקובל על העם בדעתם המועדות בקביעות מאין שבוש ושנוי עמד וקדש חדשים ועבר השנים כולם לפי החשבון בב"ד ההוא הסמוך ובארץ הנבחרת כראוי. ואני סבור שאין קדוש החודש מעכב בחדשים ולא הצריכו חכמים לומר מקודש מקודש אלא שהוא מצוה לפרסומי מילתא בעלמא אבל מכיון שהסכימה דעת בב"ד שיהיה החדש הזה מלא או חסר קורא אני בו אשר תקראו אותם. שהרי ר' אלעזר בר' שמעון אומר (שם י ב, ר"ה כד א) בין מלא בין חסר אין מקדשין אותו שנ' וקדשתם את שנת החמשים שנה שנים אתה מקדש ואין אתה מקדש חדשים, ור' אלעזר בר' צדוק, שהלכה כמותו (ר"ה כד א), אמר אם לא נראה בזמנו אין מקדשין אותו. אלמא אין קדוש מעכב. וכן אמרו (שם כ א) שמצוה לקדש ע"פ הראייה, ואינו מעכב. והוא כל שכן בעיבור. ומה שאמרו (ב"ב קכא א) מועדי י"י צריכין מומחין ומועדי י"י צריכין קדוש בית דין, זה הוא למצוה. אי נמי צריכין בית דין קאמר לחשוב בהם ולהסכים ביחד אם מלאים אם חסרים ובשנים אם פשוטה אם מעוברת וכך אמרו (ר"ה ז א) שתא מעוברת בחושבנא תליא מילתא. ולפי כל זה נאמר שמשעה שהסכים ר' הלל הנשיא ובית דינו על החשבון הזה ותקן אותו לדורות בחדשים ובשנים קורא אני בהם אלה מועדי י"י אשר תקראו אותם במועדם. וזה הענין הוא קיום החדשים והמועדות היום עד יבוא ויורה צדק לנו: